

**ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ, LITERATURE STUDY,
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ**

**ՇԱՆԹԻ «ՇՆԹԱՅՎԱԾԸ» ԴՐԱՄԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՎ
ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆԳՈՒՅՑՆԵՐՈՒՄ ***

ՀՏԴ 82-2

DOI: 10.52063/25792652-2025.2.25-239

ԱՍՏԴԻԿ ԲՈՅԱԶՅԱՆ

Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական
համալսարանի Վաչե Պարտիզոնու անվան հայ նոր և նորագույն
գրականության և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի ասպիրանտ,
ք. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն

astghikboyajyan@gmail.com
ORCID: 0009-0006-1572-4185

Հոդվածի նպատակն է ներկայացնել Լևոն Շանթի «Շղթայվածը» դրաման պատմական և գեղարվեստական հանգույցներում: Հետազոտությունն արդիական է, քանի որ նունիսկ մեկ դար անց մենք բախվում ենք այն խնդիրներին, որոնք իրենց արտահայտությունն են գտել դրամայում: Այս առումով մեր նպատակն էր խորքային վերլուծության ենթարկել ստեղծագործությունը և գտնել գրության շարժառիթներն ու պատմական անցյալի կերպավորման եղանակները:

Նպատակին հասնելու համար մեր առջև դրել ենք հետևյալ խնդիրները՝ պատմական իրողությունների և գիտական նյութերի հիման վրա ուսումնասիրել Առաջին Հանրապետության հռչակմանը նախորդած և հաջորդած իրադարձությունները և դրանց ազդեցությունը Շանթի «Շղթայվածը» դրամայի վրա:

Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են սինթեզի, ինդուկցիայի, դեդուկցիայի և պատմահամեմատական մեթոդները:

Հետազոտության շրջանակներում կատարված հիմնական եզրահանգումն այն է, որ Շանթը «Շղթայվածը» դրամայում 12-րդ դարի դեպքերը նկարագրելուց զատ փորձել է «այդ ժամանակաշրջան տեղափոխել» նաև իր դարաշրջանի իրադարձությունները: Լինելով Առաջին Հանրապետության կառավարման առաջամարտիկներից մեկը՝ Շանթը խորին հիասթափություն է ապրում պետականության կորստին հաջորդած իրադարձությունների պատճառով: Իր հերոսների շուրթերով Շանթը խոսում է այն ցավոտ իրականության մասին, որը արդիական է նաև այսօր:

Հիմնաբառեր՝ Առաջին Հանրապետություն, Արտավազդ, անկախություն, պատմություն, Մոսկվայի պայմանագիր, գրականագիտական արձագանքներ, Լևոն Շանթ:

* Հոդվածը ներկայացվել է 29.07.2025թ., գրախոսվել՝ 25.08.2025թ., տպագրության ընդունվել՝ 30.09.2025թ.:

Ներածություն

20-րդ դարասկիզբը պատմական իրադարձությունների առումով հագեցած էր՝ Առաջին համաշխարհային պատերազմ, Եղեռն, տարբեր երկրներում ընթացող հեղափոխական շարժումներ, պետական նոր կազմավորումների ձևավորում և փլուզում: Անընդհատ ծավալվող այս գործընթացները իրենց հունի մեջ էին առնում բոլորին և ամեն ինչ, ստիպում անմասն չմնալ: Եվ պատահական չէ, որ այս շրջանում առանձնակի դեր ու նշանակություն էր վերապահված հայ գրողներին, մտավորականներին: Երկար ժամանակ պետականությունից զրկված լինելով՝ Հայաստանը մասնատված էր Ռուսաստանի և Թուրքիայի միջև, և եթե ռուսական հատվածում մենք քիչ թե շատ պահպանում էինք մեր կիսանկախ գոյությունը, ապա թուրքական հատվածում «եղբայրության և հավասարության» գաղափարախոսության տակ շարունակաբար ընթացող հալածանքները, կոտորածն ու թանգարանում մեկ հայ թողնելու հեռանկարը հանգեցնելու էին ծանրագույն հետևանքների: Չունենալով հստակ ձևավորված և փորձ ունեցող իշխանություն՝ հայ ժողովուրդը անգլուխ հոտի նման չէր կարողանում ժողովել մեկ ընդհանուր գաղափարի շուրջ: Դեռևս 1700-ականներից սկսած՝ Իսրայել Օրի, Հովսեփ Էմին, փորձում էին որոնել ազգային-ազատագրական պայքարի ուղիները, Մովսես Բաղրամյանը, Շահամիր Շահամիրյանը Մադրասում հրատարակում են «Նոր տետրակ որ կոչի հորդորակ» քաղաքական-հրապարակախոսական բնույթի աշխատությունը՝ հիշեցնելով մեր պատմական անցյալն ու մատնանշելով ազատագրության ուղիներ: Ի վերջո, դարեր տևած պայքարի արդյունքում ռուսական հատվածում գտնվող Հայաստանը առաջին անգամ՝ 1918 թվականին, հռչակվեց որպես Հայաստանի Հանրապետություն. փոքր պետական կազմավորում՝ աննշան տարածքային ընդգրկումով, նոր-նոր ձևավորվող իշխանությամբ և բազմաթիվ սոցիալ-տնտեսական խնդիրներով, բայց՝ անկախ: 1915 թվականին Թուրքիայի ունեցած հավաքական երազանքը՝ հանուր կյանքի արշալույսը, կարծես թե դարձել էր իրական, բայց երեքուն հիմքով: Ձևավորվեց պետական կառավարման մարմին, որի հիմնական գործող անձինք Հայ հեղափոխական դաշնակցության ներկայացուցիչներն էին: Նրանց կազմում էր Նաև Լևոն Շանթը, որին վստահվեց Հայաստանի Հանրապետության խորհրդի փոխնախագահի պաշտոնը:

Լևոն Շանթի հասարակաքաղաքական գործունեությունը

Շանթի քաղաքական գործունեությունը սկսվել էր ավելի վաղ: Իր ինքնակենսագրականում նշում է. «Գիտակցության եկած օրես կապված էի, անշուշտ, մեր հեղափոխական շարժումներուն դեռ Գևորգյան ճեմարանեն: Իմ բոլոր ընկերներս, ծանոթներս, իմ սիրելի մարդիկները այդ շարժման մեջ էին, և ես մոտիկեն ծանոթ էի ներսի, դուրսի բոլոր կատարվածներուն: Բայց ինքս գիտակցաբար մեջը չէի մտած: Ես իմ վրա նայած եմ միշտ իբրև գրչի մարդու և հեղափոխությունը նկատած եմ միշտ իբրև գեների գործ, ես այդ գեները չեմ գործածեր, պետք չէ, որ մտնեմ գեներով քալողներու մեջ» (Շանթ, Մարդը և գործը 45):

Շանթը գեներով պայքարի տարբերակից ավելի նախընտրում էր գաղափարական պայքարը, և այդ պայքարի նկատմամբ ունեցած հավատն էր, որ նրան բերեց Դաշնակցություն. «Օր մը մեր ընկերներեն Հ. Նահապետյանը եկավ տեսչանոց և ըսավ. «Շանթ, ինչու՞ ժողովի չես գար. ընկերները կուզեն, որ գաս: Այսօր ժողով ունինք այսինչ տեղը»»:

Ելա գնացի, և ոչ ոք չնկատեց, որ ես նոր մարդ եմ, այն աստիճան որ ես մեջն էի:

Իմ «գործուն» դաշնակցական լինելու տարին էր, որ դարձա նաև գործուն թատերգու» (Շանթ, Մարդը և գործը 45):

Այս շրջանում Լևոն Շանթը սկսեց գրել դրամատիկական ժանրի առաջին երկերը՝ «Ճամբուն վրա», «Ուրիշին համար», «Եսին մարդը», իսկ մի քանի տարի անց՝ «Հին աստվածները»:

Լևոն Շանթը Եվրոպայում էր, երբ պայթեց Առաջին համաշխարհային պատերազմը: **1918թ-ին** բոլշևիկյան կոիվների ժամանակ Լևոն Շանթը լինում է Ֆինլանդիայում, Շվեդիայում, Նորվեգիայում, Անգլիայում և Ֆրանսիայում, որտեղ էլ պատվիրակության կազմում մասնակցում է Ազգային համագումարին: Հենց այդ շրջանում Լոգանում գրվեց «Շղթայվածը» դրաման:

«Շղթայվածը» դրաման

Դրաման Շանթի գաղափարական պայքարի անդրադարձն էր: Ռուսական երկու հեղաշրջումներ, պայքար և, ի վերջո, այս ամենը այլաբանորեն պատկերող Լևոն Շանթը: Թեման պատմական էր. Շանթի գաղափարական հերոսը տեղափոխում է մեզ 12-րդ դար, Անի քաղաք, և ի՞նչ կապ ուներ այս ամենի հետ գաղափարական հերոս Արտավազը: Շանթի այս գործը ոչ միանշանակ է ընկալվել, շատերը Նույնիսկ կարծիք են հայտնել, որ գեղարվեստական առումով Շանթը շեղվել է ճիշտ ուղուց: Հակոբ Օշականը նշում է. «Այս խաղը, որուն մեջ Լևոն Սեդրոսյան ապագան կհետապնդե՝ «Շղթայվածը», վրիպանք մըն է Լևոն Սեդրոսյանեն չկասկածված պարզամտությամբ մը: Լուսերի հրամանով ջարդվող գյուղացի գերմանները անշուշտ չէին հասկնար, թե իրենց փրկագործումին համար վերցված սուրը, ինչպե՞ս, ո՞ր հրաշքին գիտով կիջներ իրենց գլխուն՝ իրենց առաջնորդին իսկ ձեռքովը: Կես դար առաջվա մուժիկը, երբ կմտներ իր կաղապարին մեջ, չէր կրնար մտքե անցնել, թե ցարերու պալատները կես դար հետո պիտի բացվեին բոպիկ իր ոտքերուն ցեխաթուրմ հետքերուն» (Շանթ, Մարդը և գործը 208):

Պատմականի և գեղարվեստականի զուգորդումը դրամայում

Պատմականի և գեղարվեստականի հարաբերակցությունը այս գործում, իսկապես, առաջին հայացքից տարօրինակ է: Խոսել հեղափոխական գործընթացների մասին, այդ իրադարձությունները բերել **12-րդ դար** և այստեղ պատկերել անիծված Արտավազին: Նույնիսկ այս ամենը իրար կողք կողքի դնելիս դժվար է պատկերացնել, որ սրանք կարող են մեկտեղվել մեկ ստեղծագործության մեջ: Շանթը խեղում է պատմական իրականությունը՝ այնտեղ բերելով Արտավազի կերպարը: **12-րդ դարի կեսերին** Անին հայտնվեց բազմաթիվ ներթափանցումների և պատերազմների կիզակետում: **1135-1170 թվականներին** Անին մի քանի անգամ հայտնվեց մուսուլմանական բանակների իշխանության տակ: Եվ հերթական անգամ Անին Էմիրի և իր համախոհների իշխանության տակ էր: Հայ իշխանները փորձում էին ամեն ձևով բավարարել Էմիրի քմահաճույքները, բայց և, օգտվելով ստեղծված իրավիճակից, կազմակերպել զինված ազատագրական պայքար: Այն Նույն Շանթը, որը հեղափոխության մասին խոսում էր որպես գենքի շարժումի, այժմ կողք կողքի էր դնում գենքի և գաղափարի պայքարը: Չինված պայքարի առաջնորդները իշխանն ու Սադաթեյն էին, որոնք փորձում էին համախմբել ժողովրդի բոլոր դասերի ներկայացուցիչների հնարավորությունները՝ զինված պայքար սկսելու, և նրանցից յուրաքանչյուրը այդ գործում ուներ իր իսկ շահը, իսկ գաղափարական պայքարի հերոսները հարձն ու Նադաշն էին, որոնց փնտրածը մեկ այլ իրողություն էր:

Հարձը — Ի՞նչը, ի՞նչը պիտի նորեն, ինչո՞ւ պիտի նորեն և ինչո՞ւ, որո՞ւ համար: Նայե՛ շուրջդ, տե՛ս, մարդը գազան է, կինը՝ անասուն: Իսկ դու՞ն ինչ ես, դու՞ն ինչ կուզես: Ի՞նչ կփնտրես այս մութերուն մեջ, այս խավարին մեջ, բուհ պես մենակ, բուհ պես համառ, բուհ պես քաշված, ի՞նչ կփնտրտաս ու կգարնըվիս, բոլոր պատեր: Ա՛, եթե գիտնաս՝ ինչպե՛ս կատնեմ ես քեզի, ինչպե՛ս կատնեմ ես քեզի:

Նաղաշ — Բայց չե՞ որ, քուրի՛կ, ես լույս կփնտրեմ և ազատություն՝ և՛ քեզի համար, և՛ ինձի, և ամենուն:

Հարձը — Սու՛տ է, ազատությունը դուն կփնտրես քեզի համար, միայն քեզի: Ուրիշի ազատությունը քու շղթան է: Դուն ուժ ունիս, կամք ունիս, բերնիդ մեջ լեզու և տխմար բազմությունը հմայքիդ գերի. ինչո՞ւ ես կեցեր, ելի՛ր վրան ու քշե՛, որո՞ւ կսպասես: Միևնույն է, վերջը այդտեղ ես գալու (Շանթ, Երկեր 561):

Հարձի բերանով Շանթը ներկայացնում է իր իսկ մտայնությունը. «Կհիշեմ այն տխուր գիշերը, երբ Էլեքտրական լույսի խանգարման պատճառով, մեկ մոմի լույսի տակ դաշնակցական կառավարությունը և ամբողջ ֆրակցիան հավաքված էր խորհրդակցելու, թե ինչ ընել . .

Թե ընկերներս ինչ կխորհեին այդ լուռ, այդ մութ սենյակին մեջ, հաստատ չգիտեմ: Գիտեմ միայն՝ ինչպե՛ս էի ես բազկաթռչի մեջ և կզգայի հոգիիս խորքեն. որ ալ ամեն ինչ վերջացած էր, որ գային պիտի նորեն ռուսներն ու թուրքերը և՛ հին առուն ու հին ջուրը» (Շանթ, Մարդը և գործը 59):

Շանթը գիտակցել էր մի պարզ իրողություն, որ ազատությունը պետք է վաստակել, և փոքր երկրների ազատ ապրելու ցանկությունը հաճախ ստորադասվում է մեծ պետությունների ունեցած ծրագրերին:

Պատմական այս երկու շրջանների հետ Շանթը զուգորդում է նաև երրորդը, և գործողությունների կենտրոնում է հայտնվում Արտավազը, որի մասին հորենացին շատ հակասական կարծիք է հայտնում՝ Նշելով, որ նա դուրս եկավ մի քաջ, ինքնահավան և հպարտ մարդ: Նա ծերունի Արգամին նախանձելով՝ իր հոր զայրույթը շարժեց Արգամի դեմ, իբրև թե նա մտածում է բոլորի վրա թագավորել: Այս կերպով նրան պատվից զցելով՝ ինքն է ստանում երկրորդական գահը (հորենացի, Հայոց պատմություն 120):

Հետագա պատմագիտական աղբյուրները սակավ տեղեկություններ են հաղորդում Արտավազի մասին: Հակոբ Մանանդյանը նշում է. «Պատմական ու բանասիրական տրագույն երկերում Արտաշես Ա-ի հաջորդների և Արտավազի ու Տիգրան Բ-ի ազգակցության մասին հայտնվել են հակասական կարծիքներ: Կարող ենք, ըստ իս, համաձայն Ապպիանոսի տեղեկությունների, հավանական համարել, որ Արտաշես Ա-ին հաջորդել է նրա որդին՝ Արտավազը Ա-ը, և ապա՝ սրա եղբայրը՝ Տիգրան Ա-ը» (Մանանդյան, Երկեր 138-139):

Ինչպես տեսնում ենք, Արտավազին անդրադարձ կատարվում է մասնակի, և մոտեցման այս կերպը գալիս է հորենացուց, որ իր աշխատությունում զուգորդել է պատմական իրականությունն ու առասպելը, ինչը պատճառ է դարձել, որ հետագա ուսումնասիրողները կամ մեկ-երկու նախադասությամբ նշեն, որ նա Արտաշեսի որդին էր, կամ՝ շեշտեն այն հանգամանքը, որ խոսքը գնում է հայ հին վեպից հայտնի անիծված թագաժառանգի մասին (Գիւլգալեան 564):

Ի վերջո ո՞րն էր Շանթի նպատակը, և ինչո՞ւ է պատմական այդ խառնակ ժամանակաշրջանի նկարագրության համար գլխավոր կերպար ընտրում Արտավազին: Ո՞վ կարող էր ավելի լավ իմանալ ազատության գինը, եթե ոչ շղթայված Արտավազը: Շանթի զուգորդած բոլոր պատմական ժամանակաշրջաններում Եական խնդիր է ազատությունը: Արտավազը, 12-րդ դարի Անի և 1918 թվականի Հայաստան. երեք տարբեր ժամանակաշրջան, և փոխվել է միայն այդ ազատությունը սահմանափակող շղթաների ձևը:

«Շանթի Արտավազը՝ որպես ազատության գաղափար, իր մեջ մարմնավորում է հասկացության հակադիր ծայրաթևերը: Արտավազը-Նաղաշ Նաթանը հիասթափված է մարդ-արարածի վայրենաբարո վարքագծից. նա հասկանում է, որ իր մղած ջանքերն այլ պտուղներ են տվել, արթնացած բնագոյները ժամանակի մեջ բացառում են նաև հանրային կարգը, ինչը վերջնական արդյունքում բարոյական առաջընթացի ճանապարհին դառնում է լուրջ վտանգ» (Գրիգորյան 278):

Շանթը ներքին զգացողությամբ փորձում էր վանել առավել ակնհայտ դարձող սպառնալիքները: Սակայն սկզբում ուղղակի անիրական թվացող մտքերը մարմին են առնում, և բոլշևիկյան մեքենան սկսում է կազմաքանդ անել նոր ձևավորված և երերուն հիմքերի վրա գտնվող պետականությունը: Խավար սենյակում հավաքված հեղափոխական գործիչները նույն միտքն ունեին. հայրենիքը կործանվում էր նրանց աչքի առաջ, իսկ դժվարությամբ ձեռք բերված անկախությունը միջ էր, որ քիչ անց պիտի ցնդեր և տպավորություն ստեղծեր, որ չի էլ եղել:

Շանթի գաղափարական հերոսի վերջնական կործանումը Մոսկվայի պայմանագրի ստորագրումն էր, որտեղ հայկական պատվիրակության կազմում իր իսկ կամքին հակառակ ընդգրկվում է նաև Շանթը: Այդ օրերի մասին կարդում ենք Սիմոն Վրացյանի հուշերում. «Մոսկուայից վերադարձին Շանթին ես շատ փոխուած տեսայ: Ընկճուած չէր: Արտաքնապես պահում էր նախկին աշխույժը և անայլայլ շարունակում էր հետաքրքրուիլ պետական գործերով: Դարձել էր մտամոհմի, անելի եւս կոճկուած: Աւելի լսում էր, քան խոսում: Եւ երբ վեճերը սուր բնույթ էին ստանում, նա գլուխը կախ, հայացքը մի կետի յառած՝ մնում էր անշարժ: Երբեմն թւում էր նույնիսկ, թէ բացակայ էր ժողովից» (Ակօս 24):

Շանթը մեղադրում էր նաև իրեն նշված իրավիճակի համար, և ինքնահալածանքի վերջնակետը պիտի լիներ մեկընդմիշտ Հայաստանից հեռանալն ու օտար ափերում հոգեկան հանգստություն փնտրելը:

«1928-ին Հայաստանի Հանրապետության տասնամյակին նվիրված հանդիսության ժամանակ արտասանած ճառում Լևոն Շանթը նկատում էր. «Օտար գաղութներու մեջ, շրջապատի հազար ու մեկ վտանգներուն մեջ ինչպե՞ս կրնա նոր սերունդը հայ ըլլալ և անկախության պայքարը մղել: Մանավանդ ինչպե՞ս պետք է հոգիով հայ մնա: Մայիսի 28-ը անցյալ կդառնա, մինչ ան պետք է ապագայի տենչ մը ըլլա: Ո՞վ պետք է կատարե այս դերը. հայրենիք չկա . . . »» (Փանոսյան 7):

«Շղթայվածի» պատմագեղարվեստական հենքը հասկանալու համար, անշուշտ, պետք է իմանալ այս նախապատմությունը, քայլել գրողի անցած ճանապարհով և հետո անխուսափելիորեն գիտակցել, որ Շանթը չէր կարող կտրվել իրականությունից՝ լինելով այդ ամենի կիզակետում. «Անխուսափելի էր անշուշտ, որ ռուսական յեղափոխութիւնը եւ ազգային անկախ գոյութեան ստեղծած հարցերը այս կամ այն ձեւով արձագանք գտած ըլլան պատրաստութեան մեջ եղող գրքին մեջ, որ ժողովրդական խանդավառութեան կողքին՝ ամբոխային տրամադրութիւններ ալ կը պատկերէ, ընկերային առողջ ձգտումներու հետ՝ բռնակալական թաքուն կամ բացայայտ ախորժակներ:

Անսախընթաց վերիվայրումներու ստեղծած տպաւորութիւնը տակաւին թարմ իր մտքին ու երեւակայութեան մեջ՝ Լեւոն Շանթ կը ձեռնարկէ յեղափոխական պայքարի գեղարուեստական պատկերումին» (Շահինյան 138):

Արդյո՞ք պատմական դրամա է Շանթի այս գործը: Շանթի այս երկում զուգորդվել են երեք ժամանակաշրջան՝ ներկան՝ իր հեղափոխական փոթորկուն պատկերով, անցյալը, որից դարեր անց ոչինչ չի փոխվել և ապագան, որն անհայտ է, միջակայն ու գալու է շղթայված Արտավազի կապանքների ազատվելուց հետո, և հայտնի չէ այդ ապագան բարի՞ է, թե՞ կործանում է նախանշում:

Ներկայի և անցյալի գեղարվեստական բախումը դրամայում

«Շղթայվածը» դրաման ունի երկու բնաբան՝ Խորենացի. «Չրուցեն զսմանե եւ պառաւունք, եթէ արգելեալ կայ յայրի միում, կապեալ երկաթի շղթայիւք. եւ երկու շունք հանապազ կրծելով զշղթայսն՝ ջանալ ելանել եւ առնել վախճան աշխարհի. այլ ի ձայնէ կռանահարութեան դարբնոց զօրանան, ասեն, կապանքն: Վասն որոյ բազումք ի դարբնաց յաւուր միաշաբաթեւոջ երիցս բախեն զսալն, զի զօրասցին, ասեն, շղթայքն Արտաւազդայ» և Եզնիկ Կողբացի. «Չոմն Արտաւազդ անուն արգելեալ իցէ դիւաց, որ ցայժմ կենդանի կայ, եւ նա ելանելոց է եւ ունելոց զաշխարհս» (Շանթ, Երկեր 515):

Եղած բնաբաններն թույլ են տալիս ենթադրել, որ Շանթը դրաման գրելուց առաջ ուսումնասիրել է Արտավազդի կերպարը և դրա շուրջ եղած տարակարծությունները և գտել է պատմական այդ հակասական կերպարը մեկնելու իր տարբերակը:

Շանթի այս գործը կարելի է համարել պատմական, քանզի հեղինակը քննում է հստակ պատմական իրողություն՝ **Դավիթ Շինարարի օրոք (1089-1125)** հայ-վրացական միացյալ ուժերը կազմակերպեցին ապստամբություն, և քաղաքը ազատեցին սելջուկների տիրապետությունից: Դավիթ Շինարարի անունը կապվում է Կիլիկիայի և, հատկապես, Անիի վերաշինման և բարգավաճման հետ: 1123թ-ին քաղաքի ազատագրությունից հետո ավագանին քաղաքի իշխանությունը հանձնում է Դավիթ Շինարարին: Նրա կերպարը դրամայում հանդես է գալիս իշխան «անվան» տակ, և սա պատահական չէ: Շանթը Դավիթ Շինարարի կերպարի միջոցով պատկերել է ներկա և նախկին բոլոր իշխանավորներին: Նախ իշխանը կերպավորվում է Էմիրի հետ ունեցած զրույցում, որտեղ նկարագրված երկխոսությունը թույլ է տալիս առաջին կարծիք կազմել իշխանի կերպարի մասին.

Էմիրը — Կա ավելին. գորքերս թալաներ են եղեր չգիտեմ վարի որ գյուղերը. կարծես թե զինվոր ըսածդ պարտական է քաղցած պտտելու: Չի ամչնար՝ եկեր է վրաս գանգատի քանի մը հավի ու քանի մը չուլի համար:

Իշխանը — Թո՛ղ, Էմիր, ժողովուրդ ըսածդ միշտ կտրտնջա, միշտ ալ բեռը շալակը առած քաշ կու տա. այդպես է անոր հնադարյան սովորությունը (Շանթ, Երկեր 519):

Երկու իշխողների միջև եղած խոսակցություն, որը ոչ միայն Էմիրին հաճոյանալու իշխանի ցանկության մասին է, այլ նաև ներկայացնում է «իշխողների» ընդհանուր հոգեբանությունը. տիրել, ճնշել և հաշվի չառնել հասարակ ժողովրդի կեցության ծանր պայմանները:

-Ես մարդն մըն եմ, որ կսիրեմ իշխելը: Իսկ ով կուզե, որ խոնարհին իր առջևը, պետք է ինքը խոնարհիլ գիտնա իրմե ուժեղին առջևը,- ասում է իշխանը և վերահաստատում իր դիրքը: Հետագայում արդեն Սաղաթեյի հետ ունեցած զրույցում արդեն իսկ նկատելի են իշխանի սեփականատիրական մտքերը. «Չէ՞ որ Անին, իսկն ըսած, իմ քաղաքս է, ի՛մ» (Շանթ, Երկեր 521):

Չինված ապստամբությունից հետո Պահլավունի իշխանը հասնում է այդքան բաղձալի իշխանությանը. սակայն չնկատելով որևէ փոփոխություն՝ ժողովուրդը դարձյալ ապստամբում է, և իշխանը ստիպված է լինում հանձնել իշխանությունը դարբինին, սակայն դարբինն էլ այս իշխողների շղթայի հերթական օղակն էր: Սոցիալական հիմքի վրա սկիզբ առած պայքարը սելջուկյան բռնատիրական իշխանության դեմ ժամանակի ընթացքում վերաճում է գաղափարական պայքարի, որտեղ նժարի մի կողմում իշխանությունն է, իսկ մյուս կողմում՝ դրա հետևանքով մարդկանց մոտ երևան եկած բարոյական նորմերի խախտումները: Շանթի ճանաչողությունը զուգակշռում է այդ նժարները և ցավով արձանագրում դրանց հավասարությունը. «Իզու՛ր այրեցի... իզուր այրեցի: Ահա՛ մուխին ու

բոցերուն մեջեն կծիկ նորեն հին բերդը, կբուսնի նորեն հին շենքը, հին պատերը, հին կապերը, և իմ ճակատիս հին սև գիրը... որուն դեմ իզուր է, իզուր մաքառիլը» (Շանթ, Երկեր 558):

Լինելով քաղաքական բարձր գիտակցության կրող՝ Լևոն Շանթը համեմատականներ է տանում պատմական ներկայի և անցյալի միջև, և իր իսկ խոսքերով՝ այդքան սպասված անկախությունը կարելի է ձեռք բերել հանրային շարժումով, որն էլ իրագործվում է քարոզչությամբ և գաղափարներով, սակայն գաղափարական պայքարին պետք է հաջորդի գործը, իսկ մեր գործիչներն անցյալում բավարարվել են միայն քարոզով ու երազանքներով. «Լավ, թողնե՛նք անցյալը. ինչ որ եղեր է՝ եղեր է: Իսկ հիմա՞, ասկե՞ ետքը, ո՞րն է ըլլալու հայության խելացի ձգտումը: Ինչքան ալ որ ինքնին անհեթեթ և լուսնի վրայեն նոր վար իջած մարդու խոսք ըլլա այս հարցը, բայց և այնպես հիմա՝ որ կողմ ալ դառնաս՝ կհանդիպես այդ հարցին»: (Շանթ, Անկախությունը պահանջ ազգային գոյության 95):

Եվ միգուցե հիմա ևս կարիք կա անցնելու քարոզից գործի՝ փշրելու համար այն կապանքները, որոնք օր օրի ավելի են հեռացնում մեզ ամենակարևորից՝ անկախությունից:

Ամփոփում

Շանթը ընդգծում է հետևյալը, որ քանի աշխարհը այս ընթացքի մեջ է, արդարությունն ու ազատությունը տեղ չունեն այստեղ: Փոխվելու են իշխողները, բայց նրանց ներսում եղած բնագղները մնալու են նույնը: Պիտի գա Արտավազը, որ կործանի աշխարհը, որ վերափոխի այն, և այդ փոփոխությունը պետք է սկսվի ոչ թե արտաքին աշխարհից, այլ սեփական եսից, մտածողության կերպից. «Եթե կուզե՛ք, որ փրթին ձեր բոլոր շղթաները, եթե կուզե՛ք, որ փրթին ձեր բոլորի շղթաները, ընկճեցե՛ք այն բռնակալը, որ կտիրե ձեզմե ամեն մեկուն կրծքին տակ, մեռցուցե՛ք ձեր մեջի՛ բռնակալը»:

Չարմացա՛ք, գիտեմ. առ չէր ձեր լսել ուզածը. դուք կսիրեք դուրսի բռնակալները, որոնք դեմ կարելի է բողոքել, աղմկել, կրճտել ու դավել: Բայց ես կըսեմ ձեզի. հո՛ն է, հո՛ն, ձեր հոգիներուն թավ խավարին մեջ թափառող այն հզոր, այն անզուսպ բռնակալը, որ կուզե իշխե ամենուն վրա, կուզե խլե ուրիշներուն ունեցածը, կուզե ուտե ուրիշներուն աշխատանքը. կուզե, որ բոլորը երկրպագեն իրեն ու ծառայեն իր քմայքին ու հաճույքին. հո՛ն է, հո՛ն. ձեր հոգիներու թավ խավարին մեջ, հո՛ն, ձեզմե ամեն մեկուն կրծքին տակ» (Շանթ, Երկեր 564):

Շանթը հավատում է Արտավազդի գալուն, ապրում է այդ օրը տեսնելու ցանկությամբ, սակայն Հակոբ Օշականը հենց այս փաստն է կասկածի տակ դնում. «Կասկածի կենթարկեմ բոլոր շղթայվածներուն դերը, երբ օր մը կկոտրեն զանոնք կապող երկաթները» (Շանթ, Մարդը և գործը 208):

Իսկ միգուցե այդ «շղթայվածը» մենք ենք: Մեր ներսի մուկ քարայրում փակված ամեն օր կռիվ ենք տալիս ազատության, արդարության և հաճախ նաև դրանց հակասող մեր արարքների համար: Այդ պայքարը հավերժական է, քանի դեռ մարդը անցնում է մարդուց մարդ դառնալու դժվար ճանապարհը, և Շանթը հավատում է, որ միֆի և իրականի զուգորդմամբ գալու է այդքան գիտակցական ազատությունը. «Ո՛ր է, ո՛ր է Արտավազը», -կպոռա հիմա իմ սիրտս: Ե՛րբ պիտի փրցնե ան կապանքները. ձեր կապանքները. Ե՛րբ պիտի դուրս գա ան ձեր հոգիներու թանձր խավարեն, ձեր ներքին անդունդներուն խորին խավերեն. Ե՛րբ պիտի դուրս գա. ըսե՛ք, հիմա ես եմ, որ կհարցնեմ ձեզի: Ո՛ր է, ո՛ր է իմ Արտավազը: Ինչո՞ւ, ինչո՞ւ ամուր կպահեք կալանքներու տակ, կապանքներու տակ, փականքներու տակ, ձեր կրծքերու տակ: Ո՛ր է, ո՛ր է իմ Արտավազը: Հիմա ես եմ, որ կհարցնեմ ձեզի, հիմա ես եմ, որ...» (Շանթ, Երկեր 564):

Եզրահանգումներ

Ամփոփելով «Շղթայվածը» դրամայի պատմական և գեղարվեստական կողմերը՝ կարելի է կատարել հետևյալ եզրահանգումները:

- 20-րդ դարասկզբի քաղաքական իրադարձությունները իրենց հունի մեջ են առնում Նաև Լևոն Շանթին, և գրողը իր գործուն մասնակցությունն է ունեցել Առաջին հանրապետության ձևավորման գործընթացում:
- «Շղթայվածը» դրաման տեղի ունեցող քաղաքական իրադարձությունների անմիջական արձագանքն է, որտեղ 12-րդ դարի իրադարձություններին կենդանություն տալու միջոցով հեղինակը խոսում է իր ժամանակի ցավալի իրողությունների մասին:
- Լևոն Շանթը խոսում է այն իրողությունների մասին, որոնք օրհասական են Նաև այսօր: Հեղինակը Անի քաղաքի օրինակով ներկայացնում է երեք իշխանություն՝ թուրք Էմիր, Վահրամ Պահլավունի և արիեստավորներ: Հեղինակը աստիճանական դասակարգման մեջ կարծես թե սկսում է ամենաձանր կառավարման օղակից, երբ Անին կառավարում էր Էմիրը, սակայն հետագա իրադարձությունները ցույց են տալիս, որ այս երեք իշխողների դեպքում էլ փոխվում են միայն անունները, իսկ հասարակ ժողովրդի վիճակը ավելի է վատթարանում:
- Նաղաշի բերանով Շանթը քարոզում է այդքան բաղձալի ազատության՝ շղթայված Արտավազդի միջոցով հասնելը, իսկ հարձը կանգնած է իրականության և առասպելի ընկալման ցավոտ սահմանագծին. մի կողմում կրակի մատնված Անին է, իսկ մյուս կողմում՝ Արտավազդը: Իսկ ո՞ր է Արտավազդը և ե՞րբ պիտի գա. . .

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. «Ակօս». N2-3/ բացառիկ, Սիմոն Վրացեան, Շանթի հետ, Պէյրուք, 1952, էջ 23-24:
2. Գիւլգալեան Գառնիկ. *Պատմութիւն Մերձաւոր Արեւելքի եւ Հայաստանի*. Համագգային ընկերութեան տպարան, Պէյրուք, 1951:
3. Գրիգորյան, Վաչագան. *Լևոն Շանթի դրամատուրգիան*. Արտագերս հրատարակչություն, Երևան, 2020:
4. Խորենացի, Մովսես. *Հայոց պատմություն*. Հայպետհրատ, Երևան, 1940:
5. Մանանդյան, Հակոբ. *Երկեր*. Հատոր Ա, ՀՍՀՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 1977:
6. Շանթ Լևոն. *Անկախությունը պահանջ ազգային գոյության*. Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1991:
7. ---. *Երկեր*. Երևան, Սովետական գրող, 1989:
8. ---. *Մարդը և գործը*. Համագգային հայ կրթական և մշակութային միություն, Երևան, 2019:
9. Շահինյան, Գրիգոր. *Ձիւներն ի վեր*. Պէյրուք, 1967:
10. Փանոսյան, Սարգիս. *Լևոն Շանթ*. Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1992:

WORKS CITED

1. Gyuzalyan, Garnik, "Patmutyun Merdzavor Arevelqi ev Hayastani" [The History of Middle East and Armenia], Hamazgayin ynkerutyan tparan, Peyrut, 1951. (in Armenian)
2. Grigoryan, Vachagan, "Levon Shanti dramaturgian" [The Dramaturgy of Levon Shant], Artagers hratarakchutyun, Yerevan, 2020. (in Armenian)

3. Manandyan, Hakob, "Erker" [Works], Haypethrat, Hator A, HSAH GA hratarakchutyun, Yerevan, 1977. (in Armenian)
4. "Levon Shant mardy ev gorcy [Levon Shant: A Person and a Work], Hamzagayin hay krtakan ev mshakutayin miutyun, Yerevan, 2019. (in Armenian)
5. Panosyan, Sargis, "Levon Shant", Yerevani hamalsarani hratarakchutyun, Yerevan, 1992. (in Armenian)
6. Shahinyan, Grigor. "Dzyunern i ver" [Since the Snows], Peyrut, 1967. (in Armenian)
7. Shant Levon, Ankaxutyuny pahanj azgayin goyutyan The Independence as the Demand for the National Existence], Erevani hamalsarani hratarakchutyun, Yerevan, 1991. (in Armenian)
8. Shant, Levon. "Erker", Yerevan, 1989. (In Armenian)
9. Xorenaci, Movses, "Hayoc patmutyun" [History of Armenia], Haypethrat, Yerevan, 1940. (in Armenian)
10. "Akos", Peyrut, 1952, N2-3/ bacarik, Simon Vracyan, "Shanti het", ej 23-24. (in Armenian)

SHANT'S «THE CHARMED» DRAMA IN HISTORICAL AND FICTION ASPECTS

ASTGHİK BOYAJYAN

*Khachatur Abovian Armenian State Pedagogical University,
Department of Armenian New and Modern Literature and its Teaching Methods after
Vache Partizuni, Ph.D. Student,
Yerevan, the Republic of Armenia*

The purpose of the article is to present Levon Shant's drama "The Chained" in historical and artistic contexts. The research is relevant, since even a century later we facing the problems that found their expression in the drama. In this regard, our goal was to subject the work to an in-depth analysis and find the motives of the writing and the ways of shaping the historical past.

To achieve the goal, the following tasks were set: to study the events preceding and following the proclamation of the First Republic and their impact on Shant's drama "The Chained" based on historical realities and scientific materials.

During the research, the methods of synthesis, induction, deduction and historical comparison were used.

The main conclusion of the study is that, in addition to depicting the events of the 12th century in the drama "The Chained", also sought to 'project the events of his own era' onto that historical period. Being one of the pioneers of the First Republic, Shant experiences deep disappointment due to the events that followed the loss of statehood. Through the voices of his characters, Shant speaks of a painful reality that remains relevant today.

Keywords: *First Republic, Artavazd, independence, history, Moscow Treaty, literary criticism, Levon Shant.*

ДРАМА ШАНТА «ЗАЧАРОВАННЫЕ» В ИСТОРИКО-ХУДОЖЕСТВЕННОМ АСПЕКТЕ

АСТХИК БОЯДЖЯН

*аспирант кафедры новой армянской литературы и методики её преподавания
имени Ваче Партизуни Армянского государственного педагогического
университета им. Хачатура Абовяна,
г. Ереван, Республика Армения*

Цель статьи – представить драму Левона Шанта «Скованные» в историко-художественном контексте. Исследование актуально, поскольку даже спустя столетие актуальными остаются проблематика, нашедшие отражение в этой драме. В связи с этим нашей целью было подвергнуть произведение глубокому анализу, выявить мотивы создания драмы и способы преобразования в ней исторического прошлого.

Для достижения цели мы поставили перед собой следующие задачи: изучить события, предшествовавшие и последовавшие за провозглашением Первой республики в Армении, и их влияние на драму Шанта «Скованные» на основе исторических реалий и научного материала.

В ходе исследования использовались методы синтеза, индукции, дедукции и исторического сопоставления.

Главный вывод, сделанный в рамках исследования, заключается в том, что Шант, помимо описания событий XII века в драме «Скованные», также пытается «перенести» в этот период события своей эпохи. Будучи одним из пионеров Первой республики, Шант испытывает глубокое разочарование в связи с событиями, последовавшими за потерей государственности. Устами своих героев Шант говорит о болезненной реальности, что актуально и сегодня.

Ключевые слова: *Первая республика, Артавазд, независимость, история, Московский договор, литературная критика, Левон Шант.*